

“ZONIM (HAYVONLAR NOMI) KOMPONENTLI MAQOLLAR”

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Jumayeva Dildora

jumayevad448@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti

Gumanitar yo‘nalishlarda chet tillar kafedrasida o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek xalq maqollarida zoonim, ya’ni hayvon nomlari ishtirok etgan maqollarning lingvistik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xalq og‘zaki ijodida hayvon obrazlari orqali inson xarakteri, jamiyatdagi munosabatlar, axloqiy qadriyatlar va hayotiy tajribalar ifodalanadi. Maqolada zoonim komponentli maqollarning shakllanishi, ma’nosi, uslubiy vazifasi hamda xalq tafakkuridagi o‘rni misollar asosida yoritilgan. Shuningdek, hayvon nomlari qatnashgan maqollarning tarbiyaviy va madaniy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Zoonim, maqol, folklor, xalq og‘zaki ijodi, semantika, metafora, obrazlilik, hayvon nomlari, lingvokulturologiya, paremiologiya.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические и семантические особенности пословиц с зоонимами, то есть названиями животных, в узбекской народной пословице. В народном устном искусстве образы животных выражают человеческий характер, отношения в обществе, моральные ценности и жизненный опыт. В статье на примерах освещаются формирование, значение, методологическая функция и место в народном мышлении пословиц с зоонимическими компонентами. Также раскрывается образовательное и культурное значение пословиц с названиями животных.

Ключевые слова: Зооним, пословица, фольклор, устный фольклор, семантика, метафора, образность, названия животных, лингвокультурология, паремиология.

Annotation. This article analyzes the linguistic and semantic features of proverbs with zoonyms, that is, animal names, in Uzbek folk proverbs. In folk oral art, animal images express human character, relationships in society, moral values, and life experiences. The article highlights the formation, meaning, methodological function, and place in folk thinking of proverbs with zoonym components based on examples. The educational and cultural significance of proverbs with animal names is also revealed.

Keywords: Zoonym, proverb, folklore, oral folklore, semantics, metaphor, imagery, animal names, linguoculturology, paremiology.

KIRISH

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida shakllangan boy ma’naviy meros hisoblanadi. Ushbu meros tarkibida maqollar alohida o‘rin egallaydi. Maqollar xalqning turmush tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va milliy tafakkurining yorqin ifodasidir. Ayniqsa, hayvon nomlari qatnashgan maqollar xalq tafakkurining obrazli va ta’sirchan vositalaridan biri hisoblanadi. Tilshunoslikda hayvon nomlarini ifodalovchi birliklar zoonimlar deb ataladi. Zoonimlar ishtirokidagi maqollar inson xarakterini, xulq-atvorini, mehnatga munosabatini, jamiyatdagi o‘rnini tasvirlashda keng qo‘llanadi. Masalan, tulki ayyorlikni, bo‘ri ochko‘zlikni, sher jasoratni, eshak esa sabrsizlik yoki nodonlikni ifodalovchi ramziy obraz sifatida ishlatiladi.

Bugungi kunda paremiologiya, lingvokulturologiya va semantika yo‘nalishlarida zoonim komponentli maqollarni o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bunday maqollar orqali xalqning mentaliteti, madaniy qadriyatlari va tarixiy tafakkuri namoyon bo‘ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — zoonim komponentli maqollarning lingvistik xususiyatlarini, semantik ma’nolarini va uslubiy vazifalarini tahlil qilishdan iborat.

Zoonim yunoncha “zoon” — hayvon va “onyma” — nom so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, hayvon nomlarini bildiruvchi leksik birliklarni anglatadi. Tilshunoslikda zoonimlar muhim semantik qatlamlardan biri hisoblanadi. Chunki insoniyat qadim zamonlardan

boshlab hayvonot dunyosi bilan uzviy aloqada yashab kelgan. Hayvonlar inson hayotida turli vazifalarni bajargani sababli xalq tafakkurida ularga nisbatan turli ramziy ma'nolar shakllangan. Natijada hayvon nomlari metaforik va frazeologik ma'nolarda keng qo'llanila boshlagan.

Masalan: “Bo‘rining og‘zi yesa ham qon, yemasa ham qon”, “Tulkining hiylasi ko‘p”, “Eshakka ipak to‘n yopsang ham eshak.” Bu maqollarda hayvonlar orqali inson xarakteridagi ayrim salbiy yoki ijobiy jihatlar ifodalanadi.

Zoonimlar xalq tafakkurida obrazlilikni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, maqollarda ular qisqa va lo‘nda shaklda chuqur ma‘no ifodalash imkonini beradi. Zoonim qatnashgan maqollar ko‘pincha ko‘chma ma‘noda qo‘llanadi. Bunday maqollarda hayvonning tabiiy xususiyatlari insonlarga ko‘chiriladi.

Ba‘zi hayvonlar xalq orasida ijobiy ramz sifatida qabul qilingan.

Sher jasorat, kuch va mardlik timsolidir.

Misollar: “Sher yurak odam yengilmaydi”, “Sher izidan tulki yurmas.” Bu maqollarda sher obrazi qo‘rqmaslik va yetakchilik ramzi sifatida ishlatilgan. Ot o‘zbek xalqida sadoqat va mehnatsevarlik timsoli hisoblanadi. Misollar: “Yaxshi otga bir qamchi”, “Ot — yigitning qanoti.” Mazkur maqollar xalqning otga bo‘lgan hurmati va qadriyatlarini ifodalaydi.

Ayrim hayvonlar salbiy xarakterlarni ifodalashda qo‘llanadi.

Tulki obrazi

Tulki ayyorlik va makkorlik timsoli sifatida ishlatiladi. Misollar: “Qari tulki tuzoqqa tushmas”, “Tulkining ayyorligi o‘z boshiga yetar.” Bu maqollar orqali insondagi hiylakorlik qoralanadi.

Eshak obrazi

Eshak obrazi ko‘pincha nodonlik yoki tushunmovchilikni anglatadi. Misollar: “Eshakka oltin egar ursang ham eshak”, “Eshakning qulog‘iga tanbur chalsang ham tushunmaydi.” Bu maqollar orqali ilm va tarbiyaning ahamiyati ta‘kidlanadi.

Har bir xalqning maqollarida o‘sha xalq yashagan muhit va madaniyat aks etadi. O‘zbek xalq maqollarida chorvachilik va dehqonchilik hayoti bilan bog‘liq zoonimlar juda

ko‘p uchraydi. Masalan: ot, tuya, qo‘y, echki, it, bo‘ri. Bu hayvonlar xalqning kundalik turmushida muhim o‘rin tutgani sababli ular bilan bog‘liq ko‘plab maqollar yaratilgan. Xalq maqollari yosh avlodni tarbiyalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, hayvon obrazlari orqali bolalarga yaxshilik va yomonlik farqi tushuntiriladi.

XULOSA.

Zoonim komponentli maqollar o‘zbek xalq og‘zaki ijodining muhim va boy qatlamlaridan biridir. Bunday maqollar xalqning ko‘p asrlik hayot tajribasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Hayvon nomlari orqali inson xarakteri, axloqiy fazilatlar va jamiyatdagi munosabatlar obrazli tarzda ifodalanadi. Sher, ot, tuya kabi hayvonlar ijobiy ma’nomlarni anglatsa, tulki, bo‘ri yoki eshak kabi zoonimlar ayrim salbiy xususiyatlarni ifodalashda qo‘llanadi.

References

1. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
2. Mirzayev T. O‘zbek xalq maqollari. — Toshkent: Sharq, 2005.
3. Yo‘ldoshev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili leksikologiyasi. — Toshkent, 2006.
4. Rasulov R. O‘zbek paremiologiyasi masalalari. — Toshkent, 1984.
5. Mahmudov N. Til va madaniyat. — Toshkent: Ma’naviyat, 2012.
6. Mirzaeva, Feruza. “Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами.” Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
7. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" World Bulletin of Social Sciences (33), 82-87, 2024.
8. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" The Peerian Journal (40),36-38, 2025.